

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וירא תשס"ז

הצדיקים חפצים בעבודת ה' יותר מאשר בקבלת השכר

שהספיקו להבין זאת...]. מספרים, ששאלו פעם סוחר אחד: "כמה הם שָׁנִים כפול שָׁנִים"? ענה הסוחר: "תלוי! אם אני קונה - זה שלוש; אם אני מוכר - זה חמש"!!... זוהי דוגמא ל"חשבונות רבים"! "חשבון" אחד לקניה, ו"חשבון" אחד למכירה... כשמנהלים את החיים עם חשבון כזה, מתוך כוונה מראש להגיע לתוצאה שנוחה לי, אי אפשר כמובן להגיע לתוצאה ישרה. המידות שלנו משפיעות על החשבונות שלנו, לכן איננו משיגים את התורה מעצמנו. אבל האבות שהיו ישרים - יכלו להשיג את התורה מעצמם. ממילא, גם את הדין ש"גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה", השיג אברהם מעצמו, ולא היה צריך לתורה הכתובה כדי ללמוד זאת מתוכה.

תירוץ נוסף לשאלה - מנין ידע אברהם אבינו, שגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה

אבל חוץ מהתירוץ הנ"ל - שיכול ליישב כל שאלה מהסוג "מנין ידע אברהם אבינו הלכה זו או אחרת" - נראה לומר עוד תירוץ נוסף בנוגע לשאלה הפרטית שלנו, מנין ידע אברהם אבינו הלכה זו, שגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה. אבל לפני שנתרץ זאת, נשאל שאלה נוספת: נניח שאחד מאיתנו מתפלל תפלת שמונה עשרה. באמצע התפלה - מופיע אורח. האם נפסיק באמצע התפלה כדי לטפל באורח? כמובן שלא. הרי הלכה היא בתפלה, שאפילו מלך שואל בשלומו - לא ישיבנו (ברכות ל, ב). כל שכן שאסור להפסיק בשביל אורח פשוט. וקשה לכאורה: מה עם "גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה"? למה לא נפסיק בתפלה כדי לקבל את פני האורח? התירוץ הוא, שתפלה היא עבודת ה', ועבודת ה' קודמת לעבודת בשר ודם. לכן אסור להפסיק בתפלה בשביל לקבל את האורח. אבל אצל אברהם אבינו, הקבלת פני השכינה באותה שעה לא היתה עבודת ה'. הקב"ה לא בא אל אברהם כדי שיעבוד אותו, אלא כדי לבקר ביום השלישי למילתו (רש"י בראשית יח, א). ממילא, שָׁם - גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה. כי הקבלת פני שכינה זו, היא בבחינת שכר לאברהם אבינו, מעין עוה"ב, שבו "צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם, ונהנים מזיו השכינה" (ברכות יז, א), ואילו הכנסת אורחים היא מצדו; ממילא, "יפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא" (אבות פ"ד מ"ז), ועדיף להתעסק במצוה, מאשר להנות מזיו השכינה.

מנין שאותה "הקבלת פני שכינה" היתה בבחינת מעין עוה"ב? אמרו חז"ל: "שלשה הטעמים הקב"ה בעולם הזה מְעִין העוה"ב, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב" (ב"ב טז, ב - יז, א). מתי הטעמים ה' את אברהם אבינו מעין עוה"ב? חושבני שכאן היה הדבר הזה. שהרי מיד אחר כך מתפלל אברהם אבינו על סדום, ואומר לה': "תְּלֵלָה לך מְעֵשֶׁת כדבר הזה... תְּלֵלָה לך, תְּשַׁפֵּט כל הארץ לא יעשה משפט"?! (בראשית יח, כה) מהו "תְּלֵלָה לך" שתי פעמים? מפרש רש"י (על הפעם השנייה): חלילה לך - לעולם הבא. כלומר, חילול השם יהיה כל כך גדול, שאפילו בעוה"ב הוא לא יתוקן. מנין

מנין ידע אברהם אבינו, שגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה?

"נִיאָמַר: אָ-דָנִי, אִם נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ, אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדְּךָ" (בראשית יח, ג). חז"ל נחלקו, אם השם שבפסוק זה הוא קודש או חול (שבועות לה, ב) ויש מזה נפקא מינה לענין כתיבתו, אם צריך הסופר לומר "לשם קדושת השם" בעת כתיבתו, או לא (עי' שו"ע יו"ד סי' רע"ו סע' ב'). כלומר, האם אברהם פונה כאן אל הקב"ה, או שהוא פונה אל האורחים. להלכה נפסק שָׁשֵׁם זה הוא קודש (רמב"ם הלכ' יסודי התורה פ"ו ה"ט); כלומר, אברהם אבינו מדבר כאן אל הקב"ה, ומבקש ממנו שימתין ולא יעבור ממנו בשעה שהוא מטפל באורחים שהגיעו אליו. הגמרא לומדת מכאן (לפי דעה זו), שגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה (שבועות שם). יש ששאלו על כך, מנין ידע אברהם אבינו הלכה זו, שגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה? בשלמא אנו לומדים זאת מאברהם אבינו. אבל אברהם אבינו - מנין ידע הלכה זו, ומנין ראה היתר לעצמו להפסיק להקביל פני השכינה כדי לגשת אל אורחיו? אינני יודע אם קושיה זו היא קושיה גדולה. אפשר לתרוץ בפשטות, שכמו שידע את כל התורה כולה, כך ידע גם הלכה זו. הרי כל התורה כולה לא היתה כתובה אז, ואף על פי כן השיג אותה אברהם אבינו מעצמו, וגם קיים את כולה עד שלא ניתנה (קדושין פב, א) [וכך גם יצחק אבינו ויעקב אבינו (תנא דבי אליהו פ"ו ד"ה ברוך המקום)], ממילא - גם את הדבר הזה יָדַע.

מנין באמת ידע אברהם אבינו את כל התורה כולה? אמרו חז"ל: "נעשו שתי כליותיו כשתי פְּדִים של מים, והיו נובעות תורה" (ב"ר צה, א). מה הפשט בזה? הפשט הוא, שרצון התורה היה רצונו הטבעי של אברהם מעצם בריאתו. כיון שהאדם הוא צלם אלקים, והתורה היא חכמת אלקים, על כן עד כמה שה"צלם" דומה למקור, ועד כמה שמסוגל ה"צלם" הגשמי לקלוט את חכמת האלקים, חכמתו ורצונו של ה"צלם" הם כחכמתו ורצונו של האלקים. ועל כן, אברהם אבינו שהוא צלם אלקים, יכול להשיג את התורה מעצמו, מתוך עצם נשמתו. כי התורה איננה איזו ידיעה חיצונית שאינה שייכת לעצם האדם, אלא היא האדם, באשר הוא צלם אלקים!

מדוע אצלנו זה לא "עובד" כך? מדוע אנו איננו יודעים את התורה מעצמנו? הרי גם אנו נבראנו בצלם אלקים! את התשובה לכך מספק לנו שלמה המלך, שאמר בחכמתו: "אשר עשה אלקים את האדם ישר, והמה בקשו חשבונות רבים" (קהלת ז, ט). האדם נברא ישר, ואם היה מקפיד לשמור על ישרותו, היה מגיע באמת מעצמו לידיעת התורה. האבות הקדושים נקראו ישרים (ע"ז כה, א), כי שמרו על ישרותם לאורך כל חייהם, ועל כן השיגו את התורה מעצמם ומתוך עצמם, בלי צורך לקבלה מן החוץ. אבל שאר בני אדם אינם כך. שאר בני אדם נבראים ישרים, אבל אחר כך הם כבר מבקשים "חשבונות רבים". הם אינם מחפשים בישרות מהו רצון ה', אלא מחפשים "מה כדאי לי" ו"מה נעים לי", ולכן הם אינם מגיעים לאמת. [אמנם התורה עצמה היא ה"כדאי לי" וה"נעים לי" הגדולים ביותר, אלא שבני אדם מתחילים לבקש "חשבונות רבים" עוד לפני

הקב"ה למשה: "ומת בקר... כאשר מת אהרן אחיך" - כלומר: באותה מיתה שנתאוית לה, כמו של אהרן.

וקשה: אחרי מאה ועשרים שנה, זה מה שאכפת למשה רבינו, היכן ישכב ברגעיו האחרונים בעולם הזה, על מיטה או על ספסל? הרי בעוד כמה רגעים יִשָּׁב בגן עדן מעל כל הצדיקים האחרים, ומה אכפת לו היכן וכיצד יסיים את חייו כאן בעולם הזה? חושבני שהפשט הוא כך: אהרן מקבל פקודות עד הרגע האחרון: לעלות למיטה, לפשוט ידים, לפשוט רגלים וכו'. זה מה שרוצה משה רבינו! גם הוא רוצה לקבל פקודות כאלו ולקיימן, להיות עבד ה' עד נשימתו האחרונה, עד רגע המעבר לעולם שאין בו עבודה; לכן הוא בורר לו מיתה יפה כמו זו של אהרן - מיתה הבאה מתוך מילוי פקודות.

והוא אכן זוכה לכך! הוא זוכה לצינוי, שלא מצינו בשום בשר ודם שזכה לו - ציווי למות! "עֲלֶה אֶל הַר הַעֲבָרִים הַזֶּה... וּמַת בְּקֶרֶךְ אֲשֶׁר אֵתָה עֲלֶה שְׁמָה". הגמרא אומרת: יש אומרים, משה רבנו לא מת. מניין? בסני כתוב: "ויהי שָׁם עִם ה'" (שמות לד, כח), ובהר נבו כתוב: "וימת שָׁם משה" (דברים לד, ה). מה בסני עומד ומשמש, אף כאן עומד ומשמש (סוטה יג, ב). מה פירוש "אף כאן עומד ומשמש"? במה שימש משה את ה' בהר נבו? הרי לא עלה לשם אלא כדי למות! על כרחך, שעצם מיתתו היתה שימוש! המיתה עצמה היתה בבחינת עבודה: הוא מקבל ציווי למות, ומקיימו! משה רבינו, עבד ה', שָׁאֵף כֹּל חַיִּיו לַעֲבֹד אֶת ה', וגם עשה כן בכל כוחו, ולכן הוא זוכה לצינוי מיוחד שאף אדם לא זכה לו - ציווי למות; כדי שגם עצם המעבר מעולם העבודה לעולם קבלת השכר, יהיה בבחינת עבודה.

וגם ציווי זה, עדיין אינו הציווי האחרון שמקבל משה רבינו! כשמשנה כבר נמצא בהר נבו, אומר לו הקב"ה: "זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לְאָמֶר לְזֶרְעֶךָ אֲתַנְנָהּ וְכוּ' (דברים לד, ד). "מאי לְאָמֶר"? אמר הקדוש ברוך הוא למשה: לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב: שבועה שנשבעתי לכם (לתת לבניכם את הארץ) - כבר קיימתיה" (ברכות יח, ב). חוץ מהציווי למות, משה מקבל אפוא ציווי נוסף - מה לעשות לאחר מיתתו; ללכת בשליחות ה' לגן עדן, ולבשר שם לאבות שישראל עומדים להכנס לארץ ישראל. משה רבינו עובד את בוראו עד הרגע האחרון, ועד בכלל, ואף אחריו!

תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב

והנה, למרות שהעוה"ז הוא מקום העבודה, והעוה"ב הוא מקום קבלת השכר, בכל זאת נראה שגם בעולם הבא יש בחינה מסויימת של עבודה. חז"ל אמרו, שתלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא (שם סד, א). מה פירוש הדברים? בשלמא בעולם הזה אין להם מנוחה, כי העולם הזה הוא עולם העבודה. אבל בעולם הבא, ששם אין עבודה אלא רק קיבול שכר - למה שם אין להם מנוחה?

אולי מותר לומר כך: הקב"ה הרי רוצה להעניק לנו טובה. כל בריאתו אותנו, נועדה להיטיב עמנו, והטובה הגדולה ביותר שה' רוצה לתת לנו (חוץ מן הטובות הרבות שהוא מעניק לנו כאן בעוה"ז) - היא חיי עולם הבא, שזוהי תכלית הבריאה, כפי שמסביר המסילת ישרים (כ"א). [אלא שכדי להגיע לְעוֹלָם הַבָּא, מוכרחים לעבור בעולם הזה, שרק בו ניתן להתקין עצמנו לחיי העולם הבא].

לאברהם אבינו מה יהיה בעוה"ב? - על כרחך, שכבר כאן היו לאברהם אבינו השגות של עוה"ב. עצם הביקור של הקב"ה אצל אברהם אבינו ביום השלישי למילתו, היה בבחינת הטעמה מעין עוה"ב, לאחר שנימול [בעוד שקודם שנימול, לא היה לו כח לעמוד כאשר היתה השכינה נגלית אליו (ע"י רש"י שם יז, ג)]. אבל אברהם אבינו מעדיף להיות עובד ה', ולא מקבל שכר; ממילא הוא פונה לטפל באורחיו, ומוותר על הקבלת פני השכינה.

כך רואים לאחר זמן גם אצל משה רבינו. משה מתפלל תקט"ו תפילות (כמנין "ואתחנן") כדי להכנס לארץ ישראל (דב"ר יא, ט). בשביל מה הוא צריך להכנס לארץ ישראל? "וכי לאכול מפריה הוא צריך?! או לשבוע מטובה הוא צריך?! (סוטה יד, א) מדוע הוא משתוקק כל כך להכנס לְאָרֶץ? מסבירים חז"ל: משה רבינו משתוקק להכנס לארץ, כדי לעבוד את ה' בקיום המצוות התלויות בארץ, שאי אפשר לקיימן בחו"ל (סוטה). משה יודע בודאי שהוא עתיד לעבור לאחר מותו לגן עדן, לדרגה רוחנית עליונה ששום נברא לא השיג אותה, ובכל זאת הוא רוצה להתעכב עוד קצת בעולם הזה, כדי לקיים את המצוות התלויות בארץ. כי מטרת חייו איננה לקבל שכר, אלא להיות עובד ה'; ולכן, אם יש מצוות שהוא עוד לא קיים, הוא מוותר כרגע על העולם הבא, ורוצה להשאר בעוה"ז כדי לקיימן.

כעין זה מספרים גם על הגר"א ז"ל. הגר"א, לפני פטירתו, אחז בציציתו ובכה. שאלו אותו תלמידיו: "מדוע רבינו בוכה? הרי בעוד זמן מועט יִשָּׁב רבינו עם כל הצדיקים בגן עדן, ומי לא ישאף לזה! אמר להם: "על דא קא בכינא, שעוזב אני את העולם הזה, שאפשר בעד כמה פרוטות לקיים בו מצנת ציצית, והולך אני לעולם שבעד כל הון אי אפשר לקיים בו אפילו מצוה אחת" (יעליות אליהו הערה קי"ז). הגר"א ז"ל לא מחפש קבלת שכר! הוא מחפש להיות עובד ה'! ועובד ה' אי אפשר להיות בעוה"ב, רק בעוה"ז, לכן הוא בוכה.

על פי הדברים האלו, מיושבת קושייתנו הראשונה - מנין ידע אברהם אבינו, שגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה. אברהם ידע זאת, משום שידע את הידיעה הפשוטה והבסיסית, שאדם בא לעולם הזה כדי לעבוד, לא כדי לקבל שכר. חז"ל אומרים: "אשר אנכי מצוך היום לעשותם" (דברים ז, יא) - היום לעשותם, למחר לקבל שכרם (ערוכין כב, א). העולם הזה נועד לעבוד, לא לקבלת שכר. ממילא, גם אם יש איזה רגע שהקב"ה מטעים את הצדיק בעולם הזה מעין עוה"ב - בבחינת קיבול שכר - הרי ברגע שנוצרת אפשרות לעבוד, שב הצדיק מיד לעבודתו, שהיא "מצנת היום" ("היום לעשותם"), ומוותר על קיבול השכר, שזמנו למחר.

משה רבינו עבד ה' עד נשימתו האחרונה, וגם אחריה!

עד כמה שואף הצדיק לעבודת ה', ולא לקבלת השכר - רואים אצל משה רבינו. ה' אומר למשה רבינו: "עֲלֶה אֶל הַר הַעֲבָרִים הַזֶּה, הַר נְבוֹ... וּמַת בְּקֶרֶךְ אֲשֶׁר אֵתָה עֲלֶה שְׁמָה וְהַאֲסַף אֶל עַמֶּיךָ, כְּאֲשֶׁר מַת אֶהְרֹן אַחֶיךָ" (דברים לב, מט-נ). מה פירוש "כאשר מת אהרן אחיך"? - כשעמד הקב"ה ליטול את נפשו של אהרן, אמר לו משה (על פי ה'): "אהרן אחי, עֲלֶה לְמִטָּה, וְעֲלֶה. "פשוט ידיך", ופשוט. "פשוט רגליך", ופשוט. "עצום עיניך", ועצם. "קמוץ פיך", וקמוץ, והלך לו [כלומר: נפטר מן העולם]. אמר משה: אשרי מי שמת מיתה כזו! (רש"י שם) מיד חמד משה לאותה מיתה (רש"י במדבר כ, כו). זהו שאומר

בכלל, כשאנו אומרים "ברוך אתה ה'", מה פירוש הדבר? במה אנו יכולים לברך את ה'? בשר ודם - אפשר לברך אותו שיהיה חכם, שיהיה עשיר, שיאריך ימים ויהיה בריא. אבל את הקב"ה, במה שייך לברכו? שיאריך ימים? - אריכות ימיו היא לאין סוף. שיהיה עשיר? - הקב"ה לא צריך כסף. ובכלל, כל הכסף והזהב שבעולם שלו הם, ואם לא מספיק לו, יכול לברוא עוד כמה שירצה. שיהיה בריא? - גם זה לא שייך אצל הקב"ה. שיהיה חכם? - כל החכמה שיש לנו היא מפיו. במה ניתן אפוא לברך את הקב"ה? מה חסר לו? חסר לו כביכול הדבר הזה, שיתמלא רצונו בעולם להיטיב לבריותיו; שנהיה ראויים להטבה, ושכל העולם יהיה ראוי להטבה, כדי שיתמלא רצונו בעולם. זו הברכה שאנו מברכים את הקב"ה מאה פעמים ביום, "ברוך אתה ה'", שיתמלא רצונו בבריאה, להיטיב לנו ולכל ישראל ולכל הבריאה.

הבחירה - חילול כבוד שמים

השאיפה לקבלת שכר על עבודת ה' - שהיא שאיפה בעייתית, כפי שראינו - היא שעמדה במרכז חטאו של אדם הראשון בגן עדן. הנחש אומר לחוה: עבודת ה' שלכם איננה במדרגה גבוהה. אין לכם יצה"ר, אינכם צריכים להתמודד מול פיתויים, ממילא קל לכם לעבוד את ה', וממילא גם שכרם מועט. עדיף אפוא שתאכלו מעץ הדעת טוב ורע, כדי שיכנס בכס יצר הרע, אז תעבדו את ה' עבודה קשה יותר הדורשת התגברות על היצר, ואז גם שכר עבודתכם יהיה גבוה יותר (עי' "מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 137 ואילך). אבל זוהי טעות! אסור לאדם להכנס למצב כזה, שיש בו נסיונות ומלחמות עם היצה"ר, וגם ה' לא ברא את האדם מלכתחילה במצב כזה; כי דוקא ההפך הוא הנכון! העבודה השלמה והמעולה יותר, היא דוקא עבודה בל י יצה"ר. כי הנסיון והבחירה שיש האדם אם לשמוע בקול יצה"ר או לא, גם אם יעמוד בו - בחינה של מרידה במלכות שמים יש בו (כפי שיתבאר).

הפסוק אומר: "וַיִּשְׁמָעָהּ (על כך ששלמה הרג את אדניה בן חגית) באה עד יואב, כי יואב נָטָה אַחֲרֵי אֲדֹנָיָה, ואחרי אבשלום לא נָטָה, וַיָּנֶס יואב אל אֱהֱלָהּ ה'" (מלכ"א ב, כח). וקשה: בשלמה מה שיואב נטה אחרי אֲדֹנָיָה, זוהי באמת נקודה לחובתו של יואב, ומהווה סיבה טובה בשבילו לברוח אל אֱהֱלָהּ ה', שמא יעשה שלמה משפט לא רק באדוניה אלא גם ביואב שתמך בו. אבל מה ש"אחרי אבשלום לא נטה", זוהי הרי אינה נקודה לחובתו של יואב אלא דוקא לזכותו, ואם כן מדוע נזכרת גם היא בפסוק כסיבה לבריחתו של יואב אל אֱהֱלָהּ ה'?

בפשטות היה אפשר לפרש, שהכוונה היא שיואב "יותר מדי" לא נטה אחרי אבשלום. היינו, שכשמרד אבשלום באביו, הרג אותו יואב בניגוד לפקודה מפורשת של דוד שלא להרגו (שמו"ב יח, ט-טו). יואב מפחד עתה, שגם הריגת אבשלום תִּתְּשָׁב לוֹ כמרידה בדוד, כמו הנטיה אחר אדוניהו. אבל חז"ל לא פרשו כך. חז"ל פרשו: "ואחרי אבשלום לא נָטָה - שביקש לנטות ולא נטה" (סנה"א, מט, א). אמנם יואב נמנע מלתמוך באבשלום, אבל "הוא אמינא" לתמוך בו - היתה לו. ועל כן, גם זוהי סיבה לבריחתו לאהל ה', כי אולי יעשה בו שלמה משפט גם על אותה "הוא אמינא" - איך זה שלשר צָבָא דוד היתה "הוא אמינא" לתמוך באבשלום. נתאר לעצמנו שפרצה מלחמה בין אנגליה לצרפת, וְשָׂר צבא אנגליה יעמוד וישקול אם לתמוך באנגליה או לתמוך בצרפת. מה נאמר על שר צבא כזה? - בוגד! מורד במלכות! שר צבא ששומע שפרצה מלחמה, צריך לגייס

והנה, כשבשר ודם נותן לי מתנה, תתכננה שתי סיבות מדוע ארצה לקבלה ממנו: סיבה אפשרית אחת - המתנה מוצאת חן בעיני, ואני מעוניין בה. סיבה אפשרית שניה - היות והנותן רוצה לכבדני, גם אני רוצה לכבד אותו, ולכן אני מקבל את מתנתו, כדי שלא יפגע. והנה, בעוד שבאופן הראשון אינני אלא "לוקח", הרי שבאופן השני אני "נותן" ולא "לוקח", שכן כל מטרת לקיחתי היא להיטיב לנותן, ולא עבור עצמי. ממילא יתכן, שזוהי כוונת דברי חז"ל, שתלמידי חכמים אין להם מנוחה בעולם הבא. כי גם בעולם הבא, הם אינם מקבלים את השכר עבור עצמם, אלא עבור הקב"ה. כדרך שהתרגלו לעבוד את ה' כאן בעולם הזה, כך הם ממשיכים לעבדו בעולם הבא, ומקבלים את שכרם לא להנאת עצמם, אלא לשם ה', שתתמלא כוונתו בבריאה, להיטיב עם יצוריו. הקב"ה מצידו נותן להם עולם הבא כי הוא רוצה שהם יהנו, והם אכן נהנים, אבל הם מצידם מקבלים את ההנאה לא בבחינת מקבלים אלא בבחינת עובדים, כדי למלא את רצון ה' שרוצה להנות אותם.

בקשות לזכיה בחיי עולם הבא - מדוע הן מותרות?

על פי יסוד זה, שגם קבלת השכר בעוה"ב יכולה להיות בבחינת "עבודה", נוכל לתרץ קושיא חמורה. אנו מבקשים בכל יום: "יהי רצון... שנשמר חֲקִיךָ בעולם הזה, ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא" (מתוך "ובא לציון"). גם בברכת המזון אנו מבקשים: "הרחמן הוא יזכנו לימות המשיח ולחיי העולם הבא". וקשה: הרי המשנה אומרת, "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס" (אבות פ"א מ"ג). כיצד אפוא מבקשים אנו בקשות כאלו? האם אין זו בקשת פרס עבור עבודתנו? יש שהסבירו את הדבר על פי דברי התוספות, שעבודה על מנת לקבל פרס ששללה המשנה, היא רק אם אדם מתנה תנאי בלבו ואומר: "אם אקבל פרס - מה טוב; ואם לא אקבל, הריני מתחרט על כל המצוות שאעשה". אבל אם אדם אינו עושה תנאי כזה, וגם על הצד שלא יקבל פרס הוא אינו מתחרט על המעשים הטובים שיעשה, אין כאן חסרון של עבודה על מנת לקבל פרס, גם אם הוא עובד כדי לזכות בפרס (עי' יט, א תוד"ה על מנת). לפי שיטה זו ניחא מה שאנו מתפללים "ונזכה... לחיי העולם הבא", שהרי איננו עושים תנאי, שאם לא נזכה ח"ו לחיי העוה"ב, אנו מתחרטים על כל הנעשה. אנו רק מתפללים, שלכתחילה רוצים אנו לזכות ע"י עבודתנו לחיי העוה"ב.

אבל לפי מה שדברנו, אפשר לומר גם הסבר אחר: אם אדם מבקש לזכות בחיי עוה"ב רק עבור עצמו - זוהי באמת עבודת ה' לשם קבלת פרס, והיא אינה ראויה. אבל אם אדם מבקש לזכות בחיי עוה"ב לא רק עבור עצמו, אלא גם כדי שתתקיים עי"ז כוונת ה' בבריאה, שרצה להיטיב לנו ולהעניק לנו חיי עוה"ב - אז אין זה "כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס", אלא כעבדים המבקשים פרס כדי לשמש את הרב, שתתמלא כוונתו בבריאה. לפי זה יש לומר, שזוהי אפוא פונת בקשתנו, "שנזכה... ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא". לא בקשת שכר יש כאן, אלא עבודת ה' צרופה - בקשה למילוי רצונו של הבורא, שברא את העולם כדי להיטיב לנו, ולזכות אותנו בחיי עוה"ב. אנו מתפללים שיתמלא רצונו, ושנהיה ראויים באמת לירש טובה וברכה בימות המשיח ובעוה"ב.

לה', ואין בו "דעת טוב ורע" כמו בעץ הדעת), או עבודת ה' מתוך בחירה (עץ הדעת טוב ורע).

ומה שייך כל זה לשבת? הרי המקושש נסקל על שקושש עצים "ביום השבת"! (במדבר טו, לב) התשובה לכך היא, שימות החול הם בחינה של "עץ הדעת טוב ורע" - לא ניכר בהם כ"כ שרק הקב"ה מנהיג את הבריאה. נראה בהם, כאילו גם האדם פועל בבריאה: הוא חורש וזורע, והזרעים צומחים כביכול בגלל פעולתו. יש כאן הסתר מסויים של כבוד שמים. ואולם בשבת ניכר שרק הקב"ה פועל בעולם, האדם שובת ממלאכה ואינו פועל כלום. המקושש מחליט אפוא בדעתו, שעדיפה ההנהגה של ימות חול מההנהגה של שבת: להיות שקוע בעולם העשייה, ובכל זאת להאמין בה! על ידי זה, יתרבה כבוד שמים יותר מאשר מצב בו האדם אינו פועל בעולם כלום, ונותן לקב"ה לבדו לפעול בבריאה ולהנהיגה, שאז אין כל כך נסיון לאדם להכיר בהשגחת ה', כמו במצב בו גם האדם פועל.

בחינת השבת היתה א"כ פחות חשובה בעיני המקושש מאשר הבחינה של חול - וזהו חילול השבת שלו. יתכן שקושש עצים בשבת גם בפועל ממש, ולא נסקל על מחשבה בלבד. אבל בפנימיות הענין חטאו היה, שסבר שיותר טוב להתנהג בשבת כמו בחול; לקושש עצים, ובכל זאת להאמין שה' אחד ושמו אחד. אמנם זהו נסיון יותר גדול לאדם, אבל התורה אסרה אותו. התורה ידעה, שאם שבעה ימים בשבוע אדם יעבוד, הוא יגיע לבסוף לחשוב ש"כחי ועוצם ידי" מנהיגים את העולם, ולא יכיר בעובדה שרק ה' מנהיג את העולם. לכן רצתה התורה, שיום אחד בשבוע תיחד לידיעה שאינך פועל בעולם כלום, ורק ה' פועל בעולם, כדי שלא תגיע ח"ו לכפירה בהשגחת ה'.

צדיקים ובעלי תשובה - מי גבוה יותר?

הגמרא מביאה מחלוקת, האם מדרגת הצדיקים גבוהה ממדרגת בעלי תשובה, או להפך - במקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין (ברכות לד, ב). כבר הזכרנו כמה פעמים את דברי מו"ר הגה"צ רא"ד דסלר זצ"ל, ש"בעניני אגדה וקבלה לא שייך מחלוקת" (מכתב מאלהיו ח"ג עמ' 353), ואם מצאנו מחלוקת באגדה, אין זו מחלוקת במובנה הרגיל, אלא בחינות שונות באותו ענין (שם ח"ב עמ' 173). כיצד נפרש אפוא את שתי הדעות הנ"ל, הנראות כסותרות? - נראה להסביר כך: שתי בחינות הן, לפיהן נמדד גודל המצוה וגודל השכר. בוחן אחד הוא "לפום צערא אגרא" (אבות פ"ה מכ"ב); מי שהצטער והתאמץ יותר בקיום המצוה, מקבל יותר שכר. מבחינה זו, "מעלתן [של בעלי תשובה] גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהן כובשין יצרם יתר מהן" (רמב"ם הלכ' תשובה פ"ז ה"ד). הנסיון של בעל תשובה, לעזוב את ההבלים שהיה שקוע בהם, וללכת ללמוד תורה ולקיים מצוות, הוא גדול יותר מזה של הצדיק שלא חטא מעולם, ועל כן "שכרו הרבה [יותר מן הצדיק], שהרי טעם טעם החטא, ופירש ממנו וכבש יצרו" (שם). אבל מבחינת שלמות העבודה, הצדיקים נמצאים במדרגה גבוהה יותר מבעלי התשובה. אין פגמים בעבודתם, וכבר מן ההתחלה הכל חלק וישיר אצלם, ממילא הם מגיעים למדרגות גבוהות יותר בשלמות העבודה מאשר בעלי תשובה (ועי' ביאור נוסף במכתב מאלהיו ח"ג עמ' 353).

הדברים כמעט מפורשים ברש"י. הפסוק אומר: "ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפרס ארם, אחות לבן הארמי, לו לאשה" (בראשית כה, כ). וכי עד כאן לא ידענו שרבקה היא בת בתואל ואחות לבן, ושמוצאה מפרס ארם? "אלא להגיד

מיד את הצבא, את חיל אוויר, את חיל הים, את כל מה שניתן לגייס למלחמה, ולא לעמוד ולשקול "הלנו אתה אם לצרינו". אם יואב שוקל אם לתמך בדוד או לתמוך באבשלום, זה עצמו חטא חמור. חמור עבור כל חייל, ועל אחת כמה וכמה עבור שר הצבא.

כך גם בנוגע למלכות שמים. כשיש לנו בחירה, ויש לנו "הוה אמינא" לחטוא, הרי עצם "הוה אמינא" זו - יש בה בחינה של מרידה במלכות שמים. אדם יושב ושוקל: "ללמוד עכשיו, או לבטל את הזמן? לתת צדקה, או לא לתת? לעשות כך או לעשות אחרת?... איך יתכן להסתפק בזה?! הרי אתה עבד ה'! איזו מין "הוה אמינא" היא זו, אם לשמוע בקול ה' או לשמוע בקול היצה"ר? מחשבה זו עצמה היא מרידה, גם אם תחליט בסופו של דבר לבחור בטוב! זוהי הטעות בעצת הנחש, שאמר שעדיף לאדם שיהיה לו יצר הרע. לא נכון! עדיף המצב הראשון של האדם בגן עדן, שבו היה האדם "מוכרח" לעבוד את ה', ללא "הוה אמינא" לעבור על דבריו. הלא על זאת יתפלל כל חסיד, שיתגדל ויתקדש שמייה רבא, שמלכות שמים תתגלה על כל העולם כולו, ושתבטל הבחירה. שלא תהיה כלל בעולם נטיה לרעה, רק נטיה לטובה. כי מצב שבו ישנה ליציר כפיו של הקב"ה אפשרות שלא לעשות את רצון בוראו, הוא חילול השם נורא, וקידוש השם המושג ע"י עבודת ה' מתוך בחירה, אינו שוקל כנגדו.

חטא המרגלים והמקושש - כעין חטא אדם הראשון

גם חטא המרגלים היה על זה הדרך. גם על המרגלים נאמר: "ויבאו עד נחל אֶשְׁכַּל, ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד" (במדבר יג, כג), ופירשו חז"ל, שגם כאן - הכריתה היתה מעץ הדעת טוב ורע. כלומר - רצון לעבוד את ה' במצב של הסתר ההשגחה, ובחירה בין טוב לרע. מטעם זה לא רצו להכנס לארץ ישראל, כי א"י היא "ארץ אשר ה' אלקיך דרש אתה, תמיד עיני ה' אלקיך בה מְרִשִׁית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, יב). ההשגחה גלויה בא"י יותר מאשר בחו"ל, השכינה שורה שם יותר, והכל מושך יותר לצד הקדושה. ממילא מחליטים המרגלים, שעדיף לישראל להשאר במדבר, במצב של "הסתר פנים" ביחס להשגחה שבא"י, כדי שעבודת ה' שלהם תהיה מובחרת יותר. וזוהי טעות! אותה טעות שטעו בה האדם ואשתו בעצת הנחש. שאיפתנו אינה צריכה להיות הגדלת הבחירה שלנו, אלא להפך, צמצום הבחירה שלנו עד כמה שאפשר, והשתדלות לראות עד כמה שניתן את כבוד ה' בנגלה. ממילא, אם בא"י יש יותר סיכוי לראות את השגחת ה' מאשר בחו"ל, הרי שעדיף לעבוד את ה' בארץ ישראל, ולא בחו"ל.

גם חטאו של המקושש היה בענין הזה. בזוהר הקדוש (ח"ג קנו, א) מבואר, שהעצים אותם קושש המקושש לא היו סתם עצים, אלא עץ החיים ועץ הדעת היו. כיצד הגיע המקושש לעץ החיים ולעץ הדעת שבגן עדן? מבאר הזוהר, שהמקושש לא קושש עצים של ממש מעץ החיים ומעץ הדעת, אלא "הוה דייק על אֶלְיָן אֶלְיָן, הי מינייהו רב על אחרא". כלומר, המקושש דקדק לברר בשכלו, איזה עץ משני העצים האלו גדול וחשוב מחברו, האם עץ החיים גדול מעץ הדעת, או להפך. "מקושש" - מלשון הִיקֵשׁ והשוואה, כמו היקש שבדרשות חז"ל, שענינו השוואת שני ענינים זה לזה.

ודאי שענינים עמוקים ונסתרים כלולים בדברי הזוהר הללו. אבל על דרך הנגלה, כנראה שכוונת הדברים היא, שהמקושש הסתפק, איזה סוג של עבודת ה' מרְפָה יותר כבוד שמים. עבודת ה' ללא אפשרות של בחירה בין טוב לרע (שזהו עץ החיים, שכולו קודש

שבחה, שהיתה בת רשע, ואחות רשע, ומקומה אנשי רשע, ולא למדה ממעשיהם" (רש"י שם). מיד אחר כך אומרת התורה: "וַיַּעֲתָר יִצְחָק לַה' לְנֶכַח אֲשֶׁתוֹ כִּי עָקְרָה הָיָא, וַיַּעֲתָר לוֹ ה'" (שם, כא). אומר רש"י: "וַיַּעֲתָר לוֹ - ולא לה (למרות שגם היא התפללה); שאינה דומה תפילת צדיק בן רשע לתפילת צדיק בן צדיק". יצחק הוא צדיק בן צדיק, לכן ה' מקבל את תפילתו יותר מתפילתה של רבקה, שהיא צדקת בת רשע. וקשה: הרי בפסוק הקודם למדנו את ההפך, ששבחה של רבקה הוא דוקא בכך שהיתה צדקת בת רשע! אלא שבשלמות התפילה, במדרגות העליונות של תפילה - בזה יצחק מגיע יותר גבוה מרבקה, כי נקודת ההתחלה שלו גבוהה יותר. ואילו מבחינת ה"לפום צערא אגרא" - בזה רבקה גדולה מיצחק, כי באה מבית של רשע. כך גם בענין שדיברנו עליו. מצד ה"לפום צערא אגרא", היה מקום להעדיף את חו"ל על פני א"י, או את עבודת ימי החול על פני השבת. אבל מצד שלמות העבודה - והקב"ה הרי רוצה את שלמות הדברים - מבחינה זו, א"י עדיפה מחו"ל, ושבת עדיפה על ימי החול, כי בהם האדם קרוב יותר אל השלמות, קרוב יותר לשכינה, ויותר דבק בקב"ה. לכן לא טובה עצת הנחש, ולא טובה עצת המרגלים ועצת המקושש. אנו מחפשים את השלמות, להיות קרובים לקב"ה כמה שאפשר. זכינו לשבת בא"י, וכאן בשיבה אנו זוכים גם לשבת בירושלים עיר הקודש, למרגלות הר הבית, לשבת באהלה של תורה - זו השלמות שאנו מחפשים, ואנו מתפללים ומקוים שהקב"ה יעזור לנו להגיע לשלמות המלאה, בימות המשיח ובעולם הבא.